Herta Müller sau Istoria ca istorii personale distruse

Herta Müller or History as Shattered Personal Histories

SERENELA GHIȚEANU

Universitatea Petrol-Gaze din Ploiești

Cuvinte-cheie

Herta Müller;
roman contemporan;
totalitarism;
memorie
personală/colectivă.

Keywords

Herta Müller;
contemporary
novel;
totalitarianism;
personal/
collective memory.

Scrierile Hertei Müller ocupă un loc foarte important în literatura europeană descriind destinele dezrădăcinaților și ale opoziților trăind într-un sistem totalitar, ceea ce a și contribuit la obținerea în 2009 a Premiului Nobel de către scriitoarea originară din Banatul românesc. Hertei Müller și-a făcut aproape o misiune din denunțarea, în opera sa literară, a ororilor comise de regimul comunist din România. Alegerea ei etică, generată de un conflict cu poliția politică a lui Ceaușescu în urmă cu câteva decenii, este o mărturie prețioasă acum, la treizeci de ani de la căderea regimurilor comuniste din Europa. Familia de șvabi bănățeni a Hertei Müller a suferit de pe urma ambelor tipuri de totalitarism care au dominat istoria europeană a secolului XX. În cărțile sale de (auto)ficțiune sau eseuri Herta Müller valorifică o serie de istorii personale – ale membrilor familiei ei, dar mai ales a ei proprie, ca tânără scriitoare și membră a „Grupului de acțiune Banat”, care este hărțuită de Securitate și, în cele din urmă (în 1987), forțată să părăsească România și să plece în Germania Federală. Ne propunem să urmărim în acest articol felul în care Istoria cea Mare poate zdrobi istoriile mici (ale unor indivizi nevinovați), așa cum ne arată Herta Müller în tot ceea ce scrie. În demersul nostru utilizăm concepte și idei articulate de Hannah Arendt în monumentală sa lucrare *Originile totalitarismului*.

Herta Müller's writings occupy a prominent place in the European literature approaching the destinies of those who have been uprooted and who have been fighting against a totalitarian regime – which, among other reasons, lead to her literary work being awarded the Nobel Prize in 2009. Denouncing in her fiction horrors committed by the Romanian communist regime has become almost a mission for Herta Müller. Her ethical choice, stemming from a conflict with Ceausescu's political police several decades ago, stands as a valuable testimony now, thirty years after most European communist regimes came to an end. Herta Müller's Swabian family suffered because of both forms of totalitarianism dominating Europe throughout the 20th century: Nazism and Communism. Herta Müller's (auto)fiction and essays are based on several personal histories – of her family members and mostly her own, as a young writer and member of the “Action Group from Banat”, harassed by the Secret Police and eventually driven to leave Romania for West Germany in 1987. In this article, we intend to analyze how History can shatter personal histories (of innocent individuals), as reflected in Herta Müller's books. To this purpose, we make use of several concepts and ideas articulated by Hannah Arendt in her monumental *Origins of Totalitarianism*.

În 2009, Hertei Müller i se acorda Premiul Nobel pentru Literatură, iar Comitetul Nobel își motiva alegerea prin faptul că opera scriitoarei din Banat înfățișează „cu concentrația poeziei și franchețea prozei viața celor deposezați”. Nu este vorba doar despre depozarea materială cu care, de pildă, se confruntă, în primul rând și în mod evident, deportații, ci și (ori mai ales) despre răpirea dreptului la viață personală într-un stat totalitar, prin intervenția poliției politice, din pricina căreia, precum protagonistul din *Procesul* lui Kafka, un individ nevinovat ajunge să îndure diferite traume susceptibile să-i distrugă fibra umană.

Născută în 1953, Herta Müller face studii de germanistică și română la Universitatea din Timișoara și încă din timpul studenției aderă la „Grupul de Acțiune Banat”, asociere a câtorva tineri șvabi, care discută literatură, apoi politică. Intrând rapid în vizorul Securității, toți membrii acestui grup sunt apoi interogați și hărțuiți de poliția politică a regimului. În discursul ei de mulțumire de la decernarea Premiului Nobel, Herta Müller îi amintește ca pe niște prieteni care au ajutat-o mult să devină ceea ce este și ca pe un grup de sprijin psihologic de neprețuit în acea perioadă foarte grea.

Lucrând ca traducătoare la fabrica Tehnometal din Timișoara, Herta Müller refuză să devină informatoare a Securității și astfel începe o hărțuire zilnică, menită să o facă să își părăsească locul de muncă. Rezistă trei ani, după care începe să dea meditații unor copii ai căror familii sunt însă destul de repede informate despre necazurile ei cu Securitatea și care renunță, în consecință, la serviciile ei. Apariția și premierea în Germania Federală, în 1984, a volumului ei de debut *Ținuturile joase* (*Niederungen*), în varianta necenzurată, nu așa cum apăruse în România, în 1982, întetește hărțuirea scriitoarei de către Securitate. Este lăsată să viziteze Germania Federală dar, spre uimirea tuturor, se întoarce în România de fiecare dată. Cum i se retrage însă dreptul de semnătură, cum are dovezi că locuința îi e vizitată – în lipsa ei – de Securitate și înșesată de microfoane și cum, în plus, este chemată periodic la interogatorii, Herta Müller decide în 1987 să plece în Germania Federală, împreună cu mama sa și cu soțul ei de atunci, scriitorul Richard Wagner. Este lăsată, de fapt, să plece definitiv din țară, pentru că este deja o persoană prea incomodă pentru regim, neputând fi coruptă ori anihilată.

Toată opera literară a Hertei Müller îi reflectă biografia și, cu toată că e scrisă în limba germană, se referă numai la România, la regimul comunist de la București, la Ceaușescu și la poliția lui politică, Securitatea. De asemenea, ea scrie și despre deportările șvabilor din Banat în lagărele de muncă silnică din URSS în 1945: romanul *Leagănul respirației*, cu acest subiect, este dedicat poetului Oscar Pastior, fost deportat, în tinerețe, într-unul din aceste lagăre, apoi devenit, prin șantaj, informator al Securității, în fine, emigrat în Germania Federală.

În (auto)ficțiunea și eseurile Hertei Müller găsim mereu aceeași eroină, având mereu aceleași experiențe. Subliniind faptul că nu și-a dorit inițial să devină scriitoare, Herta Müller plasează momentul impulsului de a scrie în perioada de după moartea tatălui său într-un spital din Timișoara. Figura tatălui este una negativă în opera scriitoarei. După ce participă la Al Doilea Război Mondial ca membru în brigăzile Waffen-SS, tatăl Hertei Müller se întoarce în satul natal, Nițchidorf, din Banat, pe care nu îl va mai părăsi până la moarte și unde va lucra ca șofer. Ca și alți șvabi care, în tinerețe, au luptat de partea Germaniei naziste, mulți ani după aceea, la câte o petrecere, el cântă, alături de ceilalți, vechi cântece naziste. Este un bărbat dur, ajuns alcoolic, iar felul în care nazismul și-a pus pecetea pe viața sa o pune serios pe gânduri pe fiica lui, care, când el moare, simte că destinul ei ar putea fi marcat tot atât de mult de regimul comunist, precum viața tatălui de nazism: „am scris de la bun început despre tata și-apoi mereu tot din nou despre el. Fiindcă atâta timp cât a trăit, viața lui s-a răsfrânt neconținut într-a mea” (Müller, 2011: 90). Când află care a fost destinul poetului ei preferat, Paul Celan, scriitoarea se

îngrozește la gândul ca tatăl ei ar fi putut să fie călăul părinților acestuia (Müller, 2016: 32). În același timp, deportarea mamei ei are loc ca efect al „războiului tatălui”, prin urmare ițele Istoriei se încălesc în această familie încă de la generația părinților: „Pornind de la acest sat și această casă părintească, văd peste tot istorie” (32). Iar povestea lor se aseamănă, de fapt, cu milioane de alte destine, devenite simple accesorii ale Istoriei mari: „Orice istorie familială este printre altele și un abțibild domestic al istoriei contemporane” (Müller, 2011: 33). Herta Müller își dă seama că trebuie să facă o alegere: să colaboreze cu regimul sau nu. Alegerea ei este una etică: întâi rezistă, apoi se opune activ regimului comunist: „Copilăria are o dată de expirare destul de rapidă. După care, fie că vrei sau nu, ești tu însuși responsabil pentru ceea ce ești, și singur trebuie să te educi o viață întreagă” (33).

Istoria secolului XX este marcată profund în Europa de două totalitarisme: nazist și comunist. Instituind dictaturi în toate țările în care a ajuns la putere, Partidul Comunist, deși a pretins că se opune nazismului, a dovedit rapid că este doar o altă față a răului totalitar. În lucrarea sa de referință *Originile totalitarismului*, Hannah Arendt analizează pe larg felul în care se deosebesc toate regimurile despotice de până atunci de regimul totalitar comunist instituit, mai întâi, în urma Revoluției bolșevice din 1917, în nou-formata (1922) URSS, extins apoi în țări-satelit ale URSS, în Europa de Est, dar și pe alte continente, în variante adaptate local, în Coreea de Nord, în China sau în Cuba.

În familia Hertei Müller, cele două totalitarisme ale secolului XX european se întâlnesc, prin efectele lor, într-un mod dramatic. Bunicul scriitoarei, fost negustor bănățean de cereale, se vede deposedat de comuniști de toate bunurile, încât nu-și mai poate permite să plătească un frizer. Chitanțierele din timpul afacerii cu cereale devin preocuparea sa zilnică, pentru că notează aproape maniac în ele tot ce cumpără, lucruri de altfel complet derizorii. Fiul său mai mare, abia căsătorit, pleacă pe front, în Al Doilea Război Mondial, și „revine” acasă sub forma unei fotografii care înfățișează o moviliță acoperită de o pânză albă: este tot ceea ce a mai rămas din el în urma exploziei unei bombe. Copil fiind, Herta Müller privește uluită această fotografie consfințind sfârșitul vieții unchiului ei, cel despre care bunicul, pe vremuri ajutat în afaceri de un evreu, spune șocat că s-a întors de la studii cu creierul „spălat” de naști: „I-a făcut Hitler farmece” (Müller, 2011: 100). Bunica, în schimb, mama acestui tânăr, îi păstrează acordeonul ca pe un soi de relicvă. Copilul Herta Müller e nu doar perplex în fața acestui obiect pus în camera de oaspeți și care ei îi pare că seamănă cu un sicriu, dar e și obligată să ia lecții de acordeon, deși nu-i place acest lucru.

La imposibilitatea bunicii de a face travaliul de doliu după fiul ei se adaugă experiența de lagăr a mamei Hertei Müller. În 1945, în vârstă de 17 ani, ea face parte din lotul șvabilor care sunt deportați într-un lagăr din URSS, de unde se întoarce în 1950. Profund traumatizată de cei cinci ani petrecuți în lagărul din URSS, singura ei ieșire din sat, mama Hertei Müller îi transmite fiicei ei, fără să vrea, spaima îndurată în tinerețe. Povestea despre foametea îndurată odinioară de mamă îi pune copilei un nod în gât când mănâncă, iar actul pieptănării o face să tremure, pentru că vizualizează capetele rase ale femeilor din lagăr. Devenită adultă, ea nu mai aude istorii traumatizante de la mama ei, pentru că aceasta, brusc, nu mai povestește nimic.

Atmosfera în această familie marcată de Istorie este una destul de sumbră și e mai apăsătoare decât sărăcia prezentă peste tot în România, după Al Doilea Război Mondial. Traumele par mai ușor de gestionat dacă sunt ținute sub obrocul tăcerii, ceea ce duce însă la o alienare a celor care nu comunică între ei: „Obiectele noastre formau laolaltă un tot, în timp ce capetele noastre erau cu totul separate. Trăiam astfel în aceeași casă trei generații. Când n-ai obișnuința să-i adresezi celui de lângă tine o vorbă, nici n-ai de ce să te obișnuiești să gândești

în cuvinte” (Müller, 2005: 92). Abia mai târziu scriitoarea va realiza cât de greu le-a fost membrilor familiei ei, pentru că fiecare, spune ea, „a fost convocat de istorie, trebuind să i se înfățișeze ca făptaș sau ca victimă” și nescăpând niciunul „rămas nevătămat când a fost destituit din istorie” (105).

Mai mult, aparținând etniei șvabe, familia aceasta are parte de o vină suplimentară, în timpul regimului comunist: „minoritatea germană a fost trasă la răspundere pentru aceste crime [ale naziștilor], în vreme ce românii s-au prezentat ca antifasciști. În aceste condiții tăcerea devenea lege... Părinții mei au fost și au rămas dresați prin frică. Frica de pedeapsa politică i-a făcut să devină complet slugarnici, incorigibili și lași” (Müller, 2016: 29-30). Prin urmare, devenită adultă și având deja probleme cu Securitatea, Herta Müller constată cu amărăciune că, din frică, mama ei o învinovățește că nu colaborează cu regimul ca să aibă o viață mai bună și liniștită. Peste ani, scriitoarea va mărturisi, detașandu-se în mod uimitor de subiectivism: „Până azi nu știu cum să clasific extremul oportunism al mamei mele. Să-l minimalizez numindu-l simplitate de țărancă, se lasă el explicat prin lagărul de muncă forțată ori poate prin spaima resimțită pentru copilul ei? Faptele există, dar ce ne pot spune ele?” (Müller, 2016: 31).

Devenind opozantă a regimului comunist, Herta Müller înțelege pe propria-i piele că a intra în conflict cu Istoria te marchează psihic pe viață și că îți modifică nu doar cursul existenței de după eveniment, ci și ce ai trăit înainte: „Ceea ce a existat înaintea rupturii și se înfățișează după, ca și cum ar fi fost încă de pe atunci – în mod ascuns, și de aceea neînțeles la timp – o prevestire nedisimulată a pierderii de mai târziu – un prolog trecut cu vederea din neglijență” (Müller, 2005:106).

Locul central în opera Hertei Müller ajunge să îl ocupe rolul poliției politice într-o dictatură, căci „poliția secretă și agenții ei sunt singura clasă fățiș conducătoare în țările totalitare, iar criteriile și scara lor de valori pătrund întreaga textură a societății totalitare” (Arendt, 2014: 580). Interogatoriile la care e chemată autoarea sunt descrise în multe dintre romanele sale, apoi în cărțile sale de autoficțiune și în cele de eseuri. Printre figurile securiștilor care o interoghează se află două portrete antologice: căpitanul Piele, din *Animalul inimii*, și maiorul Albu din *Astăzi mai bine nu m-aș fi întâlnit cu mine însămi*. Pentru a o intimida și chiar teroriza, ei recurg la diferite trucuri, anunțând-o că îi vor face dosar de drept comun, pentru prostituție cu arabi (și râzând că vor găsi ușor niște arabi care să pretindă asta), sau aducând un câin-lup în camera de interogatoriu. Tratamentul oscilant pe care i-l aplică anchetatorii o derutează, căci Piele îi spune „Ai noroc cu mine” (Müller, 2006: 79), iar Albu o amenință direct că va fi înecată în râu – ceea ce o îndârjește și o face să renunțe definitiv la gândul de a se sinucide vreodată prin înec: „Îmi vrea moartea și mă amenință cu râul – păi atunci n-are decât să se spetească și să ducă singur la capăt murdăria asta” (Müller, 2005: 111-112). Scriitoarea definește teroarea la care acești ofițeri de Securitate își supun victima drept „banalitate cotidiană, simplă rutină” (87) – ceea ce Hannah Arendt a numit, într-o formulă devenită celebră, „banalitatea Răului”.

Acasă, Herta Müller constată că diverse obiecte sunt deplasate, semn din partea Securității că pătrunde acolo în lipsa ei oricând vrea. Mai mult, o blană de vulpe este tăiată, bucată cu bucată: „Cu această vulpe amputată locuința devenise ca o capcană. Dar nu voiam s-o arunc, îmi ziceam că atât timp cât sunt fixați pe vulpe, mă cruță pe mine” (Müller, 2016: 109). Episodul acesta real al vulpii tăiate re apare în romanul *Încă de pe atunci vulpea era vânătorul*. Ceea ce o sperie cel mai mult este posibilitatea de a fi ridicată de pe stradă pentru interogatoriu, fiindcă atunci dispariția ei nu ar mai putea fi pusă direct pe seama Securității.

În *Astăzi mai bine nu m-aș fi întâlnit cu mine însămi* eroina redă frânturi din interogatorii și materia epică a romanului este formată din descrierea drumului lung cu tramvaiul către sediul Securității, un fel de Coborâre în Infern, care începe încă din timpul nopții, când are insomnie, și continuă cu mici ritualuri de protecție: când pleacă la interogatoriu, trebuie să mănânce o nucă, să pășească cu dreptul, să-și spună ca lasă acasă spaima, să se machieze, să arate bine, ca să demonstreze că nu renunță la demnitate. În *Mereu aceeași nea și mereu același neică*, Herta Müller scrie: „Nu mai aveam în mine frica – îi aparțineam” (Müller, 2011: 126), arătând că nevroza născută din spaimă devine „a doua noastră natură... Iar când apoi survine iarăși vrei amenințare, nu mai simți... nimic altceva decât o vătuire... Starea de spirit se nivelează undeva între reflecție și resemnare. Să recurgi la logică e fără rost. ...Pare ciudat, dar panica interioară și impasibilitatea exterioară îți dublează prezența... Ești dublu deposedat de tine însuși” (Müller, 2011: 126).

O persoană care intra în vizorul Securității este supusă șicanelor de tot felul – în cazul Hertei Müller, conducerea fabricii unde este angajată lucrează mână în mână cu poliția politică și vrea să o împingă să își dea demisia, ajungând să o trimită să lucreze pe trepte. Scriitoarea descrie foarte pertinent și faptul că în comunism nu ai cum să avansezi cât de cât profesional, decât colaborând cu sistemul: „Orice urcuș social se baza pe hărțuirea celorlalți – pe fățărnicii, pânđe, turnătorie, lichidare psihică. Trebuia să mă resemnez la gândul că nu-s bună de nimic altceva decât de scârbă pentru ce se-ntâmplă și de spaima să nu fie zdrobiți oamenii la care țineam foarte mult” (Müller, 2011: 125). În *Astăzi mai bine nu m-aș fi întâlnit cu mine însămi*, soțul eroinei e cât pe ce să moară într-un accident cu motocicletă, după care maiorul Albu îi spune eroinei, fără vreun motiv, că mai au loc și accidente pe stradă...

După ce împlinește douăzeci de ani, Herta Müller nu mai aude de la mama sa nimic despre lagărul de muncă forțată din tinerețea acesteia, cunoscându-l pe Oscar Pastior în Germania, ea va fi foarte interesată de experiența pe care poetul a trăit-o în același loc, în aceeași vreme, la aceeași vârstă. Scriitoarea începe să își ia notițe ascultându-l, face împreună cu el chiar o călătorie în Ucraina, dar Pastior moare înainte ca Herta Müller să-și termine documentația. Din aceste notițe se va naște romanul *Leagănul respirației*.

Hannah Arendt dedică un întreg capitol în lucrarea ei lagărelor de muncă forțată și de exterminare. Ea lămurește un aspect foarte important care decurge din însuși numele lor: „Lagărul de concentrare ca instituție nu a fost stabilit în scopul vreunei posibile producții prin munca; singura funcție economică permanentă a lagărelor a fost finanțarea propriului aparat de supraveghere; astfel, din punct de vedere economic, lagărele de concentrare există mai ales pentru ele însele” (Arendt, 2011: 547). Arendt extinde aria responsabilității pentru această teribilă invenție a secolului XX, exprimând o poziție empatică și înalt umanistă: „Lagărele de concentrare sunt laboratoare în care se testează mutații în natura umană, iar faptul rușinos în existența lor nu mai e deci doar treaba celor internați acolo și a celor care le conduc [...] este preocuparea tuturor oamenilor. Nici suferințele [...] nici numărul victimelor nu constituie fondul problemei. E în joc aici natura umană ca atare și trebuie să ținem mereu seama de limitele necesare ale unei experiențe care pretinde controlul global pentru a da rezultate concludente” (Arendt, 2014: 564-565).

Herta Müller surprinde foarte exact o trăsătură esențială din totalitarism, ea subliniază faptul că a colabora cu regimul înseamnă nu doar a te macula pe tine, ci și a deveni agresiv și distrugător chiar pentru ceilalți: „aștia-și întemeiază patria statală pe disprețul față de om, planifică frica și construiesc cimitire. Cu ei omul n-are nicio șansă dacă nu tabără pe alții” (Müller, 2011: 125). Iar etapa agresivă începe cu distrugerea relațiilor normale dintre oameni.

Hannah Arendt observă, ca și alți istorici, că în totalitarism este deliberat avută în vedere distrugerea vieții private. Frica face ravagii și dizolvă orice fel de solidaritate între eroină și colegii ei din fabrică, după cum îl determină pe un vecin vârstnic și vulnerabil (soția lui are Alzheimer) ca, la îndemnul Securității, să își noteze într-un caiet toate venirile și plecările ei din bloc. Dincolo de teamă, există o singurătate de care cel urmărit de poliția politică nu poate scăpa și pe care Arendt o definește ca „experiența de a nu mai aparține deloc lumii, care se numără printre cele mai radicale și disperate experiențe ale omului” (Arendt, 2014: 585). Herta Müller a avut șansa prieteniei solidare cu cei din „Grupul de Acțiune Banat”, pe care îi descrie de mai multe ori în *Animalul inimii*: „Pentru că ne era frică, Edgar, Kurt, Georg și cu mine eram în fiecare zi împreună” (Müller, 2006: 75). Niciunul din ei nu trădează și toți se sprijină reciproc. După ce încep să fie chemați la Securitate, își povestesc amănunțit interogatoriile, ca să nu se contrazică între ei (v. Müller, 2016: 99).

Prietenia scriitoarei cu Jenny, însă, nu mai e la fel. Cea mai bună prietenă din România a scriitoarei ajunge să o trădeze: după emigrare, Herta Müller se trezește în Germania cu Jenny, care îi spune că e în faza ultimă de cancer și că lucrează pentru Securitate, făcând-o să creadă că îi mărturisește toată misiunea ei. Însă adevărul spus de ea e doar parțial. Scriitoarea descoperă că Jenny și-a făcut dublură după cheia locuinței ei și este nevoită să o dea afară.

Există însă și cazurile pe cât de tragice, pe atât de enigmatice, ale prietenilor Rolf Bossert și Roland Kirsch. Primul ajunge să emigreze în Germania Federală și în primele trei săptămâni vorbește numai despre situația regimului de la București. Moare, căzând de pe acoperișul căminului pentru imigranți în care locuia. Herta Müller se întreabă în ce măsură e vorba de o sinucidere, pentru că nervii lui Rolf Bossert ar fi cedat în urma hărțuirii din România, sau e vorba despre o crimă. Roland Kirsch e găsit spânzurat în propriu-i apartament, în România, după ce în noaptea de dinainte vecinii au auzit zgomot venind de la el. De vreme ce locuia singur și era și el unul dintre cei hărțuiți de Securitate, Herta Müller se întreabă din nou dacă nu e vorba de o crimă. Sau dacă e vorba de sinucidere, în ce măsură cineva poate fi împins spre sinucidere, gestul nemaiaparținându-i, de fapt, ca atare.

Cum România a devenit o imensă pușcărie, din care nu se poate ieși, visul cel mai tulburător este cel al evadării. În romanul *Omul este un mare fașan pe lume*, personajul Windisch, șvab bănățean, ajunge să nu mai trăiască decât cu speranța emigrării. Satul în care trăiește pare un decor suprarealist, cu accente înfricoșătoare. Azilurile de boli mintale au ajuns închisori mascate: toți știu că într-un spital de la munte au fost ținuți mineri din Valea Jiului, dintre cei care fuseseră mai îndrăzneți în timpul grevei din 1977. Windisch trebuie să accepte un preț foarte umilitor pentru pașaportul care să-i permită emigrarea: Amalie, fiica lui, e silită să cedeze sexual și polițistului, și preotului, acestuia din urmă pentru că e cel care poate elibera certificatul de naștere. Toată mita dată de Windisch înainte în alimente se dovedește insuficientă. Ideea este ca, și atunci când reușește să își atingă scopul, individul care încearcă să plece din marea pușcărie a regimului comunist să ajungă în Occident atât de umilit, încât să nu mai poată savura libertatea atât de dorită. În plus, o vagă nostalgie se deduce dintr-o ultimă frază a lui Windisch, înainte să plece definitiv în Germania, cu soția și cu fiica lui: „Acum e iar ca în război... Pleci și habar n-ai cum și dacă te mai întorci vreodată” (Müller, 2001b: 147). Este aici povestea dezrădăcinării, drama atâtor milioane de oameni ai secolului XX, victime ale nazismului și apoi ale comunismului.

Dezrădăcinarea este și tema romanului *Călătorie într-un picior*. Eroina, Irene, nemțoaică născută în România, izbuteste să ajungă în Germania, unde crede că o așteaptă un bărbat, Franz, pe care l-a cunoscut la malul Mării Negre. Realitatea se dovedește dură, nu doar pentru

că Franz îl trimite în locul lui pe Stefan, dar mai ales pentru că Irene se simte complet străină în această țară de adopție, alta decât țara ei. Totul i se pare rece și ostil, pătura cu care se învelește în azilul pentru imigranți i se pare ca o piatră de mormânt: „Irene se simțea ca îngropată” (Müller, 2010: 48). Cele două lumi, cea din care a venit și cea în care a ajuns, sunt mult prea diferite una de cealaltă. Când vede chipuri extenuate, Irene le decodează: „Fețe din Est... Recunoștea acest gen de oboseală care nu avea nimic de-a face cu munca sau cu odihna” (49). Și totuși, în Germania „apare” o altă Irene, alta decât cea din România, dar una alienată: „Și pe fotografiile de la automat era cealaltă Irene” (57). Stefan îi spune: „Uită-te la tine, tot mai ai zâmbetul ăsta estic” (134). În același registru, în *Regele se-nclină și ucide*, Herta Müller scrie despre „Privirea Străină” a emigrantului, imposibil de șters de pe chip, imediat recognoscibilă de către alogeni, scriitoarea precizând că „străin” este opusul lui „familiar”, nu al lui „cunoscut” (v. Müller, 2005: 152). Eroina din *Călătorie într-un picior* este suspectată la început chiar de către autoritățile germane că ar putea să fie agentă a Securității, ceea ce o face și mai confuză în timp ce încearcă a se obișnui cu noua ei țară. Deși e tânără, Irene „se simțea pe dinafară bătrână și pe dinăuntru neajunsă la maturitate” (Müller, 2010: 163). Dezrădăcinarea presupune o oarecare scindare interioară, emigrantul fiind în permanență dedublat și în relații nearmonice cu dublul său. Atașamentul față de țara de origine, chiar sub dictatură, este ceva misterios. Irene nu știe ce să răspundă atunci când Franz o întreabă: „Unde-ți porți patria aia a ta atunci când ți se arată împotriva voinței tale?” (144).

Crimele dintr-un regim totalitar nu seamănă cu cele dintr-unul netotalitar. Hannah Arendt analizează în *Originile totalitarismului* felul în care, depășind niște bariere, acești noi criminali (sau „băgătorii-de-frică”, după expresia Hertei Müller) nu mai pot fi tratați precum aceia de dinaintea lor:

...regimurile totalitare au descoperit, fără să știe, că există crime pe care oamenii nu le pot pedepsi și nici ierta. Când imposibilul a fost făcut posibil, el a devenit răul absolut, nepedepsibil, de neiertat... Așa cum victimele... nu mai sunt „oameni” în ochii călăilor lor, tot astfel această specie complet nouă de criminali este dincolo chiar de limitele în care solidaritatea umană se poate exercita în ceea ce privește crima. (Arendt, 2014: 565)

Dar cum să vorbești sau să scrii despre oroare? Herta Müller declară: „Îmi amintesc de vremea dictaturii ca de o viață spânzurată de-o ață subțire, în care ajunsesem să aflu tot mai multe lucruri dintre cele ce nu pot fi spuse în cuvinte” (Müller, 2005: 116). Pe de o parte, deci, există lucruri care, dacă le taci (cum ar spune Paul Goma, care scria în romanul *Gherla* „să nu-i uit și mai ales SĂ NU ÎI TAC”), îți permit să ai o viață aparent liniștită. Iar dacă nu faci asta, ele duc la hărțuire din partea poliției politice și la lupta pentru supraviețuire fizică și psihică. Dar când ajungi să trăiești într-un regim de libertate, ca Herta Müller, în Germania, chiar nu mai ai cum să le mai taci. Este vorba despre viața care ți-a fost pur și simplu furată: „Această patrie statală ne-a furat nouă, prietenilor mei și mie, nu numai fabrica și tramvaiul, ci și casa, masa și scaunul, perna de pe pat, tacâmurile. Ba până și pieptenele cu care ne facem cărare pe păr. Orice unitate de măsură a fost răsturnată cu capul în jos. Ne-au forțat să recurgem la străzile subțiri, singurele căi pe care mai putem pași sunt propriii noștri nervi” (Müller, 2011: 125). Herta Müller mărturisește că Securitatea a defăimat-o sistematic, prin diverse denunțuri anonime sau prin alte strategii de compromitere, și după emigrarea ei în Germania, chiar acolo, în noua ei țară, susținând că ea ar fi lucrat pentru poliția politică.

Rememorarea traumei prin povestire are un rol esențial: acela de a da un sens traumei, de a nu o lăsa abstractă, atotstăpânitoare, și de a-l ajuta pe cel traumatizat să o înțeleagă. Este terapia practică de mulți dintre supraviețuitorii Holocaustului, de exemplu. Herta Müller mărturisește că a avut nevoie de ani de zile pentru a putea înțelege unele dintre aspectele lucrurilor pe care le-a trăit în tinerețea sa în România și explică: „pe atunci a trebuit mereu să fac sau să evit prea multe deodată. În orice întâmplare era cuprins un interval, erau lucruri ce nu-și găsiseră locul, bătaia de cap în fața cui să vorbești sau să taci, când, unde și cum” (Müller, 2005: 118). Scriitoarea precizează că trecutul nu revine niciodată în minte cronologic, ci „ca fațete ale lucrurilor” (119), pentru că „memoria își are propriul ei calendar” (119). Felul în care detalii noi apar din memorie mai târziu și se recombina în ele duce la noi înțelesuri, dar și la neînțelegeri: „Pe nesimțite, nejustificat, nepermis se formează un trecut prezent într-un prezent trecut” (121). Iar starea pe care o ai atunci când faptele sunt când rememorate exact, când deformate, este una în care ești „și complet nebun, și perfect normal” (122). Formula „și complet nebun, și perfect normal” ilustrează foarte exact și expresiv felul în care hărțuirea unui individ de către poliția politică a unui stat totalitar îl distruge pe acesta, chiar dacă el supraviețuiește și chiar dacă, supraviețuind, el depune și mărturie despre ceea ce trăit. Modul în care acționează poliția politică a unui stat totalitar este una fără precedent în istoria universală până în secolul XX, iar numeroasele victime ale nazismului și comunismului, cu toate poveștile lor de oroare, stau mărturie în acest sens.

Pentru Herta Müller, scrisul este nu doar terapie. Reamintindu-i pe cei care înseamnă mult pentru ea, fie vii sau morți deja, scriitoarea precizează:

Atunci când scriu, aceasta îmi este o îndatorire morală poate naivă, distribuită în hapuri mitite. A fost și este opusul oricărei priviri „de sus”, a oricărui gen de ideologie și, din această cauză, și cel mai bun remediu împotriva. [...] O îndatorire morală lăuntrică, venind din motive foarte personale, îi irită și deconectează pe amatorii de ideologie. (Müller, 2005: 97)

Poveștile membrilor familiei Hertei Müller sunt emblematice pentru cele două totalitarisme ale secolului XX. Transpunerea acestor povești de viață, dar mai ales a poveștii ei personale în opere de ficțiune sau de autoficțiune reprezintă nu doar o mărturie tulburătoare, nu doar un atât de necesar apel la memorie, ci și exemplul admirabil al unei alegeri profund etice.

BIBLIOGRAFIE:

MÜLLER, Herta (2006). *Animalul inimii*. Ediția a II-a. Traducere din limba germană de Nora IUGA. Iași: Polirom.

MÜLLER, Herta (2014). *Astăzi mai bine nu m-aș fi întâlnit cu mine însămi*. Traducere din limba germană de Corina BERNIC. București: Humanitas.

MÜLLER, Herta (2010). *Călătorie într-un picior*. Traducere din limba germană de Corina BERNIC. București: Humanitas.

MÜLLER, Herta (2011). *Mereu aceeași nea și mereu același neică*. Traducere din limba germană de Alexandru Al. Șahighian. București: Humanitas.

MÜLLER, Herta (2011b). *Omul este un mare sașan pe lume*. Traducere din limba germană de Corina BERNIC. București: Humanitas.

MÜLLER, Herta (2016). *Patria mea era un sămbure de măr*. Traducere din limba germană de Alexandru Al. ȘAHIGHIAN. București: Humanitas.

MÜLLER, Herta (2005). *Regele se-nclină și ucide*. Traducere din limba germană de Alexandru Al. ȘAHIGHIAN. Iași: Polirom.

ARENDT, Hannah (2014). *Originile totalitarismului*. Traducere din limba engleză de Ion DUR și Mircea IVĂNESCU. București: Humanitas.

CESEREANU, Ruxandra (2016). Herta Müller – Traume și abuzuri ale Securității. Memoria Rezistenței. *Transilvania*, 7, 1-6.

CRAȘOVAN, Elena (2009). Sarcasm și tandrețe. *Orizont*, 10, 15.

DRAGOSTE, Cosmin (2007). *Herta Müller-metamorfozele terorii*. Craiova: Aius.

GLĂVAN, Gabriela (2009). Anima neagră. *Orizont*, 10, 14.

HODEAN, Cristina (2016). H. Müller – autor al literaturii globale. *Vatra*. <https://revistavatra.org/2016/05/24/herta-muller-autor-al-literaturii-globale/> [Sursă accesată pe 2 martie 2020].

LUNGEANU, Violeta-Teodora (2014). Herta Müller, *Animalul inimii* – poziții liminale în raport cu sinele și cu spațiul literar național. *Philologica Jassyensia*, X, 1 (19), 403-411.

MÜLLER, Herta (2003). „Limba română participă la limba germană în care scriu”. Interviu luat de Gabriela Adameșteanu. *Revista* 22, 6, 10.

MÜLLER, Herta (2009). „Am refuzat să nu mai gândesc!”. Interviu luat de Robert Șerban. *Orizont*, 10, 16-18.

NUBERT, Roxana (2009). Viața la periferie. *Orizont*, 10, 13.

PRUS, Elena (2010). Herta Müller: hermeneutica dictaturii. *Metaliteratura*, X, 1-4 (23-24), 202-209.